

ALEXANDRU ANDRONIC, *Iașii pînă la mijlocul secolului al XVII-lea. Genesă și evoluție*, Editura Junimea, Iași, 1986, 142 p + 56 pl.

Încele peste patru decenii de intensă și laborioasă activitate științifică, Alexandru Andronic, reputat medicvist, s-a dedicat cu pasiune, în multiplele și diversele sale investigații

privind evul mediu românesc, nu numai istoriei politice, economice sau sociale, dar în mod constant și stăruitor, de mai mulți ani a urmărit — în cazul Iașului în mod special — caracteristicile evoluției urbane, ca factor esențial în cristalizarea vieții statale la est de Carpați. Fenomenul urban constituie, fără îndoială, una din trăsăturile cele mai caracteristice ale civilizației evului mediu românesc. Precizând în sensul acesta importanța covârșitoare în explicarea cât mai aproape de realitate a genezei orașelor medievale la est de Carpați în formarea unor noi structuri sociale, specializate și mai dens concentrate, Alexandru Andronic i-a acordat acestei problematici un loc predilect. Numeroase studii publicate în periodicele de specialitate în răstimpul menționat stau mărturie acestei evidente preocupări. În acest sens, ca o contribuție științifică de valoare a istoriografiei românești se înscrie și recenta lucrare intitulată: „Iași pînă la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză și evoluție”, apărută în anul 1986, în prestigioasa editură „Junimea” din Iași.

Cercetător consacrat și cunoscut ca unul dintre specialiștii de marcă în studiul perioadei de început a orașelor din Moldova, Alexandru Andronic, în cartea recent apărută, tratează aspecte noi sau mai puțin cunoscute privind geneza și evoluția urbană a orașului Iași (aici avem în vedere cap. I, 41—74 din cunoscuta monografie *Istoria orașului Iași*, vol. I, ed. Junimea, Iași, 1980) de un real și actual interes științific, bazându-se pe numeroase și variate izvoare documentare, numismatice, cartografice și arheologice, acestea din urmă ocupînd un loc predominant în tratarea problemei. Lucrarea de față se bazează mai ales pe cercetările arheologice proprii, efectuate de mai mulți ani în fosta reședință voievodală a domnilor Moldovei. Temele abordate în cadrul lucrării reflectă nu numai structura acesteia, dar constituie în același timp modele în abordarea interdisciplinară a genezei orașelor medievale; ea reprezintă, în egală măsură, și o lucrare de serioasă referință istorică, alături de prima monografie de acest gen, închinată fostei capitale a Moldovei, Iași. Fiecare capitol în parte reprezintă, așadar, o certă contribuție la mai buna cunoaștere a istoriei Iașului, capitole care, reunite în prezentul volum, oferă nu numai o viziune de ansamblu, dar dă și posibilitatea desprinderii unor înțelesuri noi, prin raportarea directă și nemijlocită ocazională de alcătuirea tematică.

În *Introducere*, autorul precizează rolul determinant al arheologiei în explicarea genezei orașelor din Moldova în general, și a istoriei Iașului în special, într-o perioadă cînd izvoarele scrise aproape că lipsesc. În sensul acesta, autorul face remarcă: „săpăturile arheologice de la Iași, din vatra târgului medieval, dar mai ales de pe locul fostei Curții domnești au avut scopul să stabilească topografia nucleului inițial al așezării medievale de caracter urban de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și să precizeze, pe baza datelor arheologice coroborate cu sursele scrise narative și documentare, evoluția ulterioară în timp și spațiu a orașului pînă la mijlocul secolului al XVII-lea, cînd bogăția informațiilor istorice scrise permite o cunoaștere mult mai amănunțită a vieții urbane de aici sub toate aspectele” (p. 9).

Un prim studiu introductiv, dedicat *Istoriografiei* problemei, face o trecere în revistă a tuturor cercetărilor istorice și arheologice legate de orașul Iași, precum și problematicii pe care o ridică *stratigrafia* primului nucleu urban al orașului, facilitînd, în felul acesta, cititorului posibilitatea desprinderii coordonatelor majore ale genezei și evoluției ulterioare a orașului, prin formarea unor temeinice judecăți de valoare.

Cercetările arheologice întreprinse în decursul a peste trei decenii la Iași au dus la precizarea principalelor zone (platoul Palatului Culturii, în zona străzilor A. Paun și C. Negri, Hala Veche și cea Nouă, zona bisericii Sf. Sava, pe strada Ștefan cel Mare, pe ambele laturi pînă în Piața Unirii) mai dens populate, unde concentrarea de locuire în decursul secolelor XIV—XVII a fost destul de mare. Pentru înțelegerea procesului îndelungat de transformare a așezării rurale Iași într-o așezare de tip urban, de o importanță deosebită au fost descoperirile de pe terasa inferioară a Bahluiului a primului nivel de locuire din perioada feudalismului timpuriu. Această și explică de fapt preluarea din lumca satului a principalelor componente ale civilizației viitorului oraș. Nivelul de locuire de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul

celui următor, cînd la Iași s-a manifestat din plin procesul de urbanizare, a beneficiat de o datare sigură, bazată pe descoperirile monetare din vremea lui Alexandru cel Bun. Descoperirea unor nivele de locuire de factură urbană în diferite puncte din vatra orașului a dat la iveală, pe lângă numeroase locuințe ale orașenilor negustori și a unor complexe meșteșugărești, legate de prelucrarea metalelor și practicarea olăritului; Dezvelirea a numeroase cuptoare în diverse puncte special amenajate din fosta vatră medievală a târgului Iași constituie mărturie certă a unei dezvoltări deosebite a olăritului în secolele XV—XVII. Cele mai importante descoperiri, precum subliniază și autorul, referitoare la vechimea și evoluția teritorială a Iașilor în epoca feudală, au fost furnizate de sistematicele săpături arheologice efectuate pe locul fostei Curții domnești, începute în 1960 și continuată în anii următori. Cercetările din această zonă au avut drept scop depistarea, datarea și stabilirea tuturor succesiunilor în timp a depunerilor arheologice; precizarea continuității de locuire, precum și a fazeologiei propriu-zise a Curții domnești. În acest amplu context al investigațiilor arheologice, autorul a recurs la cercetări comparate privind vestigiile arheologice de caracter urban din principalele centre orașenești care au beneficiat de ample săpături arheologice (Baia, Suceava, Piatra-Neamț, Roman, Bacău, Vaslui), precizînd că, în cadrul acestui context arheologic, procesul de urbanizare al unor așezări medievale din spațiul est carpatic, început către mijlocul secolului al XIV-lea, a evoluat în funcție de condițiile specifice ale fiecărei așezări în parte și a continuat pînă în prima jumătate a secolului următor.

Al doilea capitol al lucrării, dedicat *Cadrului fizico-geografic*, tratează în mod complex toate elementele geografice ce compun mediul înconjurător, în care a evoluat viața orașenească a Iașului. Unitatea mediului geografic și anumite particularități zonale ale reliefului (etajarea teraselor au imprimat evoluției topografice a ansamblului urban al Iașului o notă specifică, evoluția în trepte a intravilanului orașului pe principalele terase de pe partea stîngă a Bahluiului. În felul acesta, așezarea rurală de la Iași s-a aflat, datorită și anumitor condiții geografice, pe axul principalelor drumuri comerciale care, alături de celelalte elemente sociale, demografice și politice, au contribuit la transformarea treptată a așezării într-un timp relativ scurt în oraș medieval, important centru de producție și schimb.

O cuprinzătoare trecere în revistă privind principalele urne de cultură materială descoperite în perimetrul urban al Iașilor și zona sa înconjurătoare, din paleolitic pînă în perioada feudalismului timpuriu, sînt prezentate și descrise în capitolul al treilea al lucrării (*Locuirea pe teritoriul Iașilor pînă în feudalismul timpuriu*). Astfel, sînt analizate, în mod sistematic și minuțios, principalele etape cronologice și materiale ce le corespund, a căror bogăție și varietate de culturile arheologice reflectă, în cazul Iașilor, îndelungatul proces antropogeografic și demoeconomic ce a caracterizat și individualizat zona în care a evoluat viitorul centru urban. Permanența și stabilitatea de locuire în zonă, subliniate în dese rânduri de autor prin varietatea culturilor ce se succed în timp și bogăția materialelor autohtone, contribuie în mod substanțial la înțelegerea ulterioară a procesului de geneză și transformarea treptată a locuirii rurale într-una de tip urban.

În capitolul al patrulea (*Numele Iașilor*), după ce autorul prezintă istoriografia problemei privind etimologia cuvîntului Iași, respinge teoria cu privire la derivarea numelui „de la un popor” (teoria alană) și admite opinia potrivit căreia numele Iașilor derivă de la „antroponimul Iaș, care la singular — Iașul este larg răspîndit pe pămîntul românesc”. În felul acesta se acceptă explicația numelui Iașilor menținută de tradiția populară și consemnată, încă în secolul al XVII-lea de călătorul străin M. Bandini și formulată apoi de învățatul domnitor Dimitrie Cantemir care, scriînd despre Iași, arată că, înainte de a fi capitala țării, așezarea respectivă a fost „un sat păcătos locuit de vreo trei sau patru țărani, avînd o moară pe care o ținea un morar bătrîn numit Ioan sau cu numele diminutiv Iași”. În încheierea acestui capitol, autorul respinge teoria cu privire la identificarea „orașului medieval Iași cu un municipium iasorum, care de fapt se află la Daruvar în Croația”, și acceptă ipoteza, așa cum de fapt au dovedit-o și cercetările

arheologice, potrivit căreia „dezvoltarea orașului s-a făcut dintr-o așezare rurală medievală, iar numele și l-a luat de la întemeietorul său, stăpînul așezării”.

Numeroase și dintre cele mai consistente pagini au fost acordate analizei (în capitolele V și VI) începuturilor vieții urbane la Iași, precum și evoluției acestui proces de urbanizare. Astfel, autorul reușește, prin comparațiile făcute cu cercetările de la Suceava, să evidențieze aceasta în mod complex în capitolul al cincilea „*Inceputurile vieții urbane la Iași*” (capitolul cuprinde două subcapitole : „Așezarea din secolul al XV-lea de la Iași și procesul de urbanizare” și „Vechimea istorică a Iașilor ca oraș medieval”). Deși intensitatea fenomenului de urbanizare aici a fost mai lentă ca în alte părți, totuși el s-a produs la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui următor, Curtea domnească jucînd un rol important în privința unificării „diverselor piețe locale mărunte și sărăcite, accelerînd, în felul acesta și pe cale militar-administrativă, procesul de închegare al centrului economic de la Iași”. În legătură cu această nouă etapă, este de făcut observația că cea mai mare contribuție la accelerarea rapidă a evoluției urbane a orașului a avut-o inițiativa domnească de implantare aici, la Iași, a unei curții domnești, ceea ce a impus o prezență activă a autorității domnești acolo. Așezarea spre periferie a Curții domnești (caz asemănător și la Suceava) față de vatra tirgului medieval a avut drept consecință imediată „dezvoltarea tirgului și extinderea teritorială a nucleului inițial al așezării cu caracter urban spre vest și nord”. În ordinea ideilor enunțate mai sus, autorul surprinde cu multă claritate toate elementele de caracter urban, ce au concurat la geneza și evoluția de tip urban a așezării : varietatea producției meșteșugărești, concentrarea locuirii și creșterea densității demografice din jurul Curții domnești, cristalizarea unei piețe locale, modificarea structurilor sociale în cuprinsul respectivei așezări în favoarea producătorilor specializați, cu zone rezidențiale bine definite în perimetrul urban, existența unei pături de meșteșugari diferențiați pe ramuri de producție și a unor negustori cu bogate și variate mărfuri locale și de import.

Din analiza acestui proces, în care Curtea domnească a jucat un rol bine definit, autorul observă de la bun început, pe de o parte o asemănare cu același fenomen petrecut la Suceava, iar pe de altă parte constată existența a două etape în evoluția sa, și anume : o primă etapă anterioară instalării Curții domnești, cînd a avut loc un proces îndelungat de urbanizare și etapa a doua (din prima jumătate a secolului al XV-lea), posterioară instalării Curții domnești, cînd se produce accelerarea acestui proces.

În prima etapă, corespunzătoare sfîrșitului secolului al XIV-lea, tirgul Iașilor se găsea în plină dezvoltare urbană, dovada făcînd-o numeroasele descoperiri arheologice de factură urbană, cărora li se pot găsi analogii în principalele orașe medievale din Moldova : Baia, Siret și Suceava. Ca o particularitate a acestui proces, autorul remarcă cu multă scrupulozitate lipsa aportului elementului alogen colonizator, fapt constatat în celelalte orașe din Moldova, ceea ce îl determină să afirme că „progresul realizat de localnicii de la Iași este opera propriului lor efort”. În ceea ce privește dezvoltarea Iașului ca centru urban, edificatoarea este și constatatarea legată de inserarea numelui său în lista orașelor moldovenești din secolul al XIV-lea, sub denumirea de „Iasyskij torg”. Menționarea Iașilor în această listă, alături de alte orașe moldovenești, cu specificarea de „tirg”, confirmă ipoteza autorului, sugerată de altfel de descoperirile arheologice, că la epoca inserării sale în lista orașelor moldovenești (1388) „așezarea se afla în plină dezvoltare, în care însă procesul de urbanizare nu se cristalizase pe deplin”. Interesantă, în încheierea acestui capitol, este și concluzia la care ajunge autorul, cu privire la sincronizarea acestui amplu proces de urbanizare petrecut la est de Carpați (se arată în mod diferențiat, cu specificul corespunzător, principalele etape pe care le-au parcurs diferitele localități din Moldova în procesul de constituire ca centre urbane, proces relevant, de altfel, și în alte studii semnate de cunoscutul istoric Mircea D. Matei) cu „geneza statului medieval unitar și independent Moldova”.

În capitolul al VI-lea, care tratează „*Cetatea Iașilor în secolele XV-XVI*” (și acest capitol cuprinde două subcapitole : „Iași și Curtea domnească în prima jumătate a secolului al XV-lea”, „Iași și Curtea domnească în vremea lui Ștefan cel

Mare”), autorul analizează principalele etape ale procesului de urbanizare, specificînd că, în cadrul acestui proces din prima jumătate a secolului al XV-lea, un rol important l-a jucat „instalarea vămii la Iași, pentru comerțul local și de tranzit cu Orientul”.

În etapa a doua, procesul de urbanizare a așezării de la Iași a fost accelerat de existența Curții domnești, ale cărei temelii inițiale, din piatră, s-au construit în prima jumătate a secolului al XV-lea, acestea reprezentînd, de fapt, și prima fază constructivă în evoluția ansamblului curții. Nivelul de locuire din această perioadă, bine reprezentat de numeroase resturi de cultură materială (ceramică de uz comun și de lux, ceramică ornamentală de interior, feronerie etc.), are apropiate analogii cu alte materiale arheologice descoperite în cele mai reprezentative centre urbane din Moldova, ceea ce dezvăluie, nu numai unitatea de cultură materială a vieții orașenești, dar evidențiază în mod pregnant conturarea unei noi mentalități feudale, generate de alt mediu decît cel rural, preexistent. Curtea domnească din Iași a cunoscut o amplă dezvoltare în vremea lui Ștefan cel Mare. Descoperirile arheologice de la Curtea domnească, la care autorul a avut o contribuție determinantă, i-au permis să precizeze caracteristicile „sistemului de fortificație, fiind vorba în speță de construirea unor ziduri cu o grosime de un metru, însoțite de turnuri pătrate care, după toate probabilitățile, flancau curțile”. Cercetările arheologice de la Iași documentează o fază Ștefan cel Mare, ilustrată de descoperirea unei variate și bogate ceramică de uz casnic și decorative de interior : numeroasele plăci de teracotă sau cahle smălțuite provenind de la sobele din camerele Palatului domnesc, ornamentate cu decor geometric, antropomorf, zoomorf și heraldic (stema dezvoltată a Moldovei) pun în evidență caracteristicile structurilor urbane medievale, „cu nimic mai prejos decît cele europene”. Luxul ce domnea la curte vădește și o participare a modei occidentale, atît în vestimentația curentă (ornamentele de pe cahle, autorul le consideră ca primele încercări de portretistic în tehnica basoreliefului), cît și în viața zilnică.

Tot acum, Ștefan cel Mare construiește biserica Sf. Nicolae Domnesc (1492), cu o destinație specială, ca făcînd parte efectiv din întregul ansamblu al complexului medieval al Curții domnești, cu fortificație proprie și cu incintă exterioară. În acest perimetru, fortificația de piatră a Curții domnești se completa nu numai cu zidul de incintă al bisericilor și mănăstirilor existente în vechea vatră, dar și cu valul de apărare din pămînt, de pe laturile de vest, nord și nord-est, și cu amenajarea pantei pe restul terasei inferioare a Bahluiului.

Orașul Iași a cunoscut în vremea lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi o deosebită dezvoltare. Acum se încheie procesul de urbanizare, Iașul devenind un adevărat centru orașenesc, cu o piață proprie.

În ultimul capitol al lucrării, al VII-lea, intitulat *Iași - Capitala a Moldovei* (și acest capitol cuprinde două subcapitole : „Evoluția orașului pînă la mijlocul secolului al XVII-lea” și „Fortificarea Curții domnești în vremea lui Vasile Lupu”), autorul relevă importanța politică a mutării capitalei de la Suceava la Iași și urmările acesteia asupra dezvoltării ulterioare a orașului. Descoperirile arheologice fac dovada că în secolul al XVI-lea orașul cunoaște o amplă perioadă constructivă, Curtea domnească continuînd și ea să se fortifice. În această etapă constructivă se încadrează cronologic faza a doua a Curții domnești de la Iași. În sensul acesta, călătorii străini nu se sfîesc să afirme că, deși orașul Iași, numit „*sedem Palatarum Moldaviensium*”, nu este fortificat cu o incintă de piatră, totuși Curtea domnească a constituit : o adevărată cetate din piatră în cadrul ansamblului de fortificare cu șanț, val de pămînt și palisadă. Edificat din piatră, Palatul, o construcție masivă, a impresionat pe călătorii străini care l-au considerat drept „o cetate”. Construcții importante s-au ridicat la Curtea domnească, deosebi în secolul al XVII-lea, în vremea lui Vasile Lupu. Astfel, au fost construite ziduri și turnuri noi, iar zidurile existente anterior au fost întărite prin adosări. Fortificarea Curții domnești în secolul al XVII-lea este considerată de autor ca reprezentînd, în sens cronologic, faza a treia a „cetății Iașilor”, cercetările arheologice făcînd dovada extinderii acesteia pe latura de sud-est. Autorul observă și, ceea ce frapază chiar de la bun început, pentru această fază, este masivitatea construcțiilor, precum și „proporția lor nemaiîntîlnită la alte curți domnești, sub

raportul incintei exterioare, cit și al turnurilor care flancau curtile". Aceleași remarci pentru această perioadă le face și cronicarul Miron Costin care menționa că la Iași, în vremea lui Vasile Lupu, s-au construit grajduri din piatră, iar palatul a fost ornăt „cu cini”, adică cu faianță smălțuită policrom de tip Iznik, cea mai veche ceramică otomană descoperită în Moldova. Reședința voievozului de la Iași, așa cum pe bună dreptate remarcă autorul, „a devenit în secolul al XVII-lea, nu numai o reședință permanentă, ci și cea mai mare Curte domnească din Moldova”. De asemenea, trebuie remarcat că cercetările arheologice din vechea vatră a Iașilor au scos la iveală și alte vestigii de egală importanță referitoare la sistematizarea urbanistică a tirgului medieval, pe primul plan situându-se aducerea apei în oraș și la curte. În oraș și în incinta curții s-au descoperit canale de scurgere constituite numai din piatră iar străzile „erau acoperite cu birne de lemn”. Din această vreme datează și o foarte bogată ceramică de uz comun, de import, precum și plăcile de faianță otomană ce căptușeau pereții palatului sau a altor case ce aparțineau păturii înstărite din oraș. Atât ceramica de uz comun din faianță și semifaianță otomană și cea de tip Delft, cit și plăcile de faianță otomană de tip Iznik și teracotele policrome transilvănene și lituaniene dovedesc nivelul luxului ce caracteriza curtea din Iași în tot cursul secolelor XVI—XVII. Acordând un spațiu larg prezentării acestei ceramici de lux decorative, autorul conchide că prezența acesteia la curțile voievodaie

din Iași și București dovedește că „voievozii români se aflau la curent cu moda și luxul epocii, căutând a se menține la nivelul curților orientale și europene”, fapt remarcat, de altfel, de unii călători străini ce au trecut prin Iași.

În concluzie, autorul acestei valoroase monografii subliniază că, începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, orașul Iași își va întări și mai mult poziția sa social-economică; devenind în scurt timp cel mai mare centru urban, meșteșugăresc și comercial din Moldova. Bazată, în cea mai mare parte, pe izvoarele arheologice, monografia închinată Iașilor îi permite autorului să releve că aici s-a desfășurat o amplă activitate umană pe parcursul tuturor etapelor cronologice ale evoluției sale de la sat la oraș, Iașul devenind, în virtutea procesului de urbanizare, un centru citadin medieval cu nimic mai prejos față de alte centre „similare ale luguului civilizat din cadrul evului mediu european”.

Volumele prezentate constituie o însemnată realizare a istoriografiei românești contemporane, cu idei și concluzii bine fundamentate, bazată pe o amplă și variată documentație. Informația bogată, ca și argumentația temeinică folosită în acest demers științific conferă monografiei lui Alexandru Andronic atributele unei lucrări de valoare, utilă în egală măsură atât publicului larg cit și istoricului, cu adevărat de referință în istoriografia țemei abordate.

EMIL IOAN EMANDI